Jeremias de Decker had immers een reputatie hoog te houden…

Over de zelfrepresentatie van De Decker in de Lof der Geldsucht

Willemijn Krabbenborg

s4122801

Bachelorwerkstuk

Begeleider: dr. Nina Geerdink

Tweede beoordelaar: dr. Lotte Jensen

Definitieve versie

19 juni 2014

Inhoudsopgave

Samenvatting 2
Inleiding 3
Het onderzoek 3
De relevantie van de te analyseren passages 4
Geldsucht als instantie in de *Lof der Geldsucht* 5
Theoretisch kader: self-fashioning in de renaissance 8
Self-fashioning door Stephen Greenblatt 8
Self-fashioning toegepast in de Nederlandse letterkunde 10
Waarom self-fashioning? 13
Beeldvorming rondom Jeremias de Decker (1609-1666) 15
Over het geloof van Jeremias de Decker 15
Over het werk van De Decker 15
Van geliefd naar gehaat naar een beetje erkenning en bewondering 16
Poëticale ideeën rondom schrijverschap en satire in de omgeving van Jeremias de Decker 19
Welvaart 19
De functie van poëzie in de zeventiende eeuw 20
De analyse – self-fashioning in de *Lof der Geldsucht* 22
Het voorwoord 22
Passage over de schone kunsten 26
Passage waarin De Decker wordt aangehaald 28
Conclusie 31
Zelfrepresentatie in de *Lof der Geldsucht* 31
Bibliografie 34

Samenvatting

In dit onderzoek wordt de zelfrepresentatie van Jeremias de Decker in de* Lof der Geldsucht *onderzocht. Dit wordt gedaan aan de hand van een analyse van de 'self-fashioning', een begrip dat uiteengezet wordt door Stephen Greenblatt, in dit werk. Uit de analyse blijkt dat culturele invloeden als de goddelijke inspiratie van de dichter, de welvarendheid van De Republiek en de opvoedende taak van poëzie in de zeventiende eeuw een rol speelden bij de self-fashioning van De Decker. Daarnaast komt De Decker in de* Lof der Geldsucht *naar voren als een instantie die zich niet inlaat met de geldzucht en de invloed ervan op de samenleving tegengaat.

Inleiding

In dit onderzoek staat de zelfrepresentatie van Jeremias De Decker in de *Lof der Geldsucht* centraal. De *Lof der Geldsucht* is in 1667 postuum uitgebracht door de broer van De Decker, een jaar na het overlijden van de auteur. De Decker heeft zijn inspiratie voor dit werk gehaald uit *De Lof der Zotheid,* geschreven door Desiderius Erasmus en gepubliceerd in 1511. Het is een satirisch werk waarin de Geldsucht een lofrede houdt voor haar status als godin. Ze bespreekt daarbij alle aspecten van de samenleving waar zij invloed op uitoefent, maar ook de instanties die haar tegenwerken. Bij de laatste groep ontkracht zij vervolgens de argumenten die worden gegeven tegen haar, waaruit moet blijken dat zij de status van een godin geniet en ook zo behandeld moet worden.

De zelfrepresentatie in dit werk springt eruit vanwege een passage waarin De Decker zich laat illustreren door het hoofdpersonage: Geldsucht.[1] Aan de ene kant levert De Decker in de *Lof der Geldsucht* kritiek op de maatschappij, aan de andere kant zegt hij in het voorwoord niemand te willen bekritiseren.[2] De lezer krijgt hierdoor een dubbelzinnig beeld van De Decker: is hij naast een auteur ook criticus of niet? Ik wilde dit graag onderzoeken om een duidelijker beeld te krijgen van De Decker in de *Lof der Geldsucht*, maar ook om te kijken wat zijn motieven zijn voor het (niet) willen leveren van kritiek en de manier waarop hij zichzelf neerzet. Ik heb dit onderzocht aan de hand van een theorie van Stephen Greenblatt, die zich richt op de representatie van de auteur in een werk. De culturele achtergrond van de auteur speelt hierbij de hoofdrol. Deze manier van onderzoeken leek mij nuttig omdat Greenblatt zich toespitst op de renaissance en daarbij dus een goed kader geeft voor de motieven voor het representeren van een auteur. Ik zal in deze inleiding mijn onderzoek verder toelichten, de passages bespreken die zijn geanalyseerd en de Geldsucht als instantie schetsen. Na de inleiding zal ik de verschillende deelvragen proberen te beantwoorden, waarbij ik begin met het theoretisch kader en een cultureel kader. Vervolgens zal ik de analyse beschrijven en een conclusie trekken.

Het onderzoek

Ik heb dit onderzoek uitgevoerd aan de hand van de hoofdvraag '*Hoe representeert Jeremias de Decker zichzelf in de* Lof der Geldsucht*?*'. Om deze hoofdvraag te kunnen beantwoorden, stelde ik de volgende deelvragen (de volgorde in deze lijst verschilt echter wel van de volgorde van de deelvragen bij de verslaglegging van dit onderzoek):

- Wat is de beeldvorming rondom Jeremias de Decker tot nu toe?
- Wat is self-fashioning?
    - Waarom is self-fashioning relevant voor mijn onderzoek?

[1] De Decker 1667, p. 119
[2] De Decker 1667, voorwoord (tweede pagina)

    - Hoe manifesteert de theorie van Greenblatt zich?
    - Hoe is dit toe te passen op de Nederlandse literatuur?
- Wat waren de poëticale ideeën over schrijverschap en satire in de omgeving van Jeremias de Decker?
- Waarom zijn het voorwoord, de passage over de schone kunsten en dichterschap en de passage over De Decker relevant in het kader van self-fashioning?
- Is wat de Geldsucht zegt overeenkomstig met de visie van De Decker? (Is zij een betrouwbare instantie?)
    - Hoe wordt de Geldsucht door De Decker gerepresenteerd?
- Hoe manifesteert de self-fashioning van Jeremias de Decker zich in de relevante stukken uit de *Lof der Geldsucht*?

De eerste deelvraag dient om een kader te schetsen rondom het onderzoek. Daarop volgt een theoretisch kader, waarbij ook de toepassing van self-fashioning op Nederlandse literatuur wordt besproken.

De deelvragen die daarop volgen maken deel uit van het onderzoek zelf. In de volgorde van de deelvragen heb ik geprobeerd stappen te zetten die leiden tot de uiteindelijke analyse. Ondanks het feit dat ik me vooral ga richten op de zelfrepresentatie in de *Lof der Geldsucht* en niet zozeer op de culturele achtergrond daarbij, wil ik toch een klein cultureel kader schetsen om die toe te passen bij mijn analyse. Zo kan ik toch een stap zetten in de richting van de theorie zoals Greenblatt hem zelf toepast. In de laatste deelvraag wordt de uiteindelijke analyse gedaan. Hier zal dus de zelfrepresentatie van De Decker worden besproken en de culturele achtergrond van De Decker die eventueel een motief zou kunnen vormen. Deze inleiding wordt vervolgd met een verantwoording voor de stappen die ik heb genomen naar het onderzoek toe: waarom heb ik de passages die ik heb geanalyseerd gekozen en hoe moeten wij als lezer de Geldsucht interpreteren?

De relevantie van de te analyseren passages

De stukken die geanalyseerd zullen worden zijn het voorwoord, het stuk waarin de Geldsucht haar invloed op de schone kunsten bespreekt (en dus ook het dichterschap) en de passage waar Geldsucht De Decker als een tegenwerkende instantie noemt.

Dit onderzoek is een onderzoek naar de zelfrepresentatie van Jeremias de Decker in de *Lof der Geldsucht*. In het voorwoord van de *Lof der Geldsucht* geeft De Decker instructies in hoe het werk te lezen en dat hij niemand in het bijzonder wil beschuldigen.[3] Het mag duidelijk zijn dat we hier te maken hebben met een vorm van zelfrepresentatie. Het voorwoord geeft weer hoe De Decker wil dat de lezer hem ziet, maar ook hoe hij wil dat de lezer het boek leest.

[3] De Decker 1667, voorwoord (tweede pagina)

De andere stukken liggen wellicht iets minder voor de hand wat zelfrepresentatie betreft. Het stuk waarin de Geldsucht haar invloed op de schone kunsten bespreekt geeft een bepaald beeld van de beoefenaars van de schone kunsten, namelijk dat zij zich ook laten verleiden door de geldzucht en daardoor niet meer oprecht een kunstenaar zijn om de kunst. De Decker hoort zelf ook bij de groep van beoefenaars van de schone kunsten. Daarom hebben we te maken met zelfrepresentatie en is ook deze passage interessant voor dit onderzoek. In een andere passage wordt De Decker genoemd door de Geldsucht, als een tegenwerkende kracht. Ook hier krijgt de lezer een beeld van De Decker. De lezer zal hier iets mee moeten doen, De Decker heeft expres een verwijzing naar zichzelf geplaatst. Net als bij de bespreking van de schone kunsten: de lezer is een gedicht aan het lezen en zal deze verwijzing hoe dan ook moeten verwerken in zijn of haar beeld over dichterschap.

De overige passages in de *Lof der Geldsucht* bekritiseren andere aspecten van de samenleving die niet hun weerslag hebben op het dichterschap of de invloed van geldzucht daarop. Deze zullen dus geen beeld vormen van De Decker of zijn ideeën over zijn dichterschap. Wel zullen zij duidelijk maken dat De Decker de geldzucht over het algemeen hekelt, maar dat wordt al genoemd in het voorwoord. De passages die ik ga analyseren geven expliciet een beeld weer van De Decker. Deze passages zullen dus nuttig zijn voor het bestuderen van de zelfrepresentatie van De Decker in de *Lof der Geldsucht.*

Om de zelfrepresentatie te interpreteren uit de te analyseren passages, moet er eerst onderzocht worden wat de lezer, volgens De Decker, moet met het personage Geldsucht. Kan de lezer deze instantie in het verhaal vertrouwen, of moet hij wat Geldsucht zegt juist als een grote leugen zien? Mijn onderzoek zal daarom vervolgd worden met een analyse van de Geldsucht als personage en instantie in het gedicht, waarna de relevante stukken worden geanalyseerd. Op die manier is het mogelijk om een juiste interpretatie van de zelfrepresentatie van De Decker te verwerven, al blijft dit natuurlijk een interpretatie.

Geldsucht als instantie in de *Lof der Geldsucht*

De vraag die hier wordt gesteld over Geldsucht, is of de lezer haar kan vertrouwen of niet. Is het de bedoeling van De Decker geweest om de lezer alles wat de Geldsucht zegt met een korrel zout te laten nemen, of wil hij dat de lezer iets doet met wat de Geldsucht in haar rede naar voren brengt?

In zijn voorwoord zegt De Decker zich te willen richten op de ‘geldzuchtigen’, maar daar niemand in het speciaal mee te bedoelen. Degene die ‘vuil zijn’ zullen zich vanzelf aangesproken voelen en dit werk kan hen helpen hun leven te beteren:

> Dese zijn de geldsuchtige die hier worden gemeent, daar wy ’t hier op hebben, en die eygemlijck onder deze Dante gebooren: zijt ghy een van deze, Lezer, soo weet dat ghy in dit Werck hier en daer niet strengelijck gegeesselt, maar slecht van ter Zijden en met dwersche

> slaegskens een weynig werd gequispelt, en dat noch in 't heymelijck of sonder uwen name te melden, *niemand genaemt*, *niemand geblaemt*, en dienvolgens niet tot uwe schande en als vuyl Zijnde, maar tot uwe beteringe, en op dat ghy aflaet vuyl te Zijn (…).[4]

Het moet de geldzuchtigen dus duidelijk worden dat zij moeten stoppen geldzuchtig te zijn. De Decker laat zich tegen de geldzucht uit.

Op de laatste pagina van zijn voorwoord introduceert hij Geldsucht als personage. Dit doet hij als volgt:

> Een Rotterdammer heeft wel eer den Lof der Sotheyd gesongen, een Hagenaer den Selven in Neerduytschen Rijm nagesongen, en beyde tot uw vermaeck en welgevallen; derhalven en laet'et u niet mishagen dat hunn nagebuur, dat (seg ick) een Dortsman den Lof speelt van hare Suster of ten minsten van hare Speelgenoote, nadien oock d'onmatige Geldsucht de wijste niet en is van hare magen, of ten minsten eene Koninginne der sotten is, oock naer 't getuygenisse van den ouden Satyrist, wanneer hy segt: (c) *Danda est ellebori ulto pars maxima avaris.* En stracx daer na: *Quid avarus? stultus & infanus*.[5]

De Decker waarschuwt ons: dat Geldsucht niet de Zotheid is, is duidelijk. Maar we moeten ons als lezer niet vergissen: Geldsucht is net zo krankzinnig. De Latijnse citaten die De Decker hier aanhaalt zeggen hetzelfde: "Danda est ellebori ulta pars maxima avaris" betekent letterlijk 'Men moest de geesteloze er veel van geven'. Het gaat hier om een medicijn, Helleborus (of nieskruid), dat in het Oude Griekenland werd gegeven aan de kranzinnigen om te genezen. "Quid avarus stultus & infanus" heb ik niet letterlijk kunnen vertalen, maar de woorden afzonderlijk wel. 'Quid' komt van 'Quod', en is een betrekkelijke voornaamwoord ('die' of 'dat'). 'Avarus' betekent 'hebzuchtig', 'stultus' betekent 'dwaas' en 'insanus' staat voor 'krankzinning'. 'Die is dwaas, hebzuchtig en krankzinning' zou als vertaling kunnen gelden. De lezer wordt hier aangespoord om alles wat de Geldsucht zegt niet voor waar aan te nemen.

De Decker zegt ook dat Geldsucht zich alle aspecten van de samenleving toe-eigent, maar dit is niet terecht volgens hem: 'want alle sucht voorwaer of begeerte tot den gelde is geene gierigheyd, en is niet verwerpelyck selfs niet alle begeerte tot rijkdom.'[6] Nog een uitspraak van De Decker over Geldsucht:

> Dit moest ick u seggen, Leser, eer ghy voortgingt: treedse nu vry toe de vuyle Poppe, en lees of hoor met oordeel (want lesers of hoorders van oordeel zijn hier vooral van noode (ghy en sultse) meene ick) soo vuyl niet vinden, of sy en sal u noch wel wat schoons doen hooren, en benevens genucht oock vrucht toebrengen: doch soo sij 't hier en daer wat te vuyl of te grof mochte maken, gedenck altijd dat sy 't is die spreekt, en datmen haar woorden in den mond leggen moeste, die haer betaamden; of soose nu en dan onder haer dwersdrijven, morren en kijven wat t'uytsporig gaet weyden, of wat te seer schamperjockt, en met haere schijven

[4] De Decker 1667, voorwoord (tweede pagina)
[5] De Decker 1667, voorwoord (vierde pagina)
[6] De Decker 1667, voorwoord (derde pagina)

> speelt en dertelt, soo weet dat dit maer eene (…) oeffeninge des verstands, maer spot is en tijdverdrijf.[7]

De Decker heeft het personage Geldsucht gevormd uit spot en tijdverdrijf. Hij wil niet dat men de Geldsucht serieus neemt.

In de *Lof der Geldsucht* bespreekt Geldsucht haar invloed op allerlei aspecten van de samenleving, maar als wij De Decker op zijn woord geloven, kan de lezer zich afvragen of die invloed wel zo groot is. Wel wil De Decker zich uitspreken tegen de geldzuchtigen en maakt hij dit werk opdat zij hun leven beteren. Een geldzuchtig persoon zal de uitspraken van Geldsucht dus vooral niet serieus moeten nemen, maar wel aan de hand van haar uitspraken zijn leven moeten beteren. De Decker schrijft vooral om de mens en de maatschappij te beteren, weten we uit uitspraken van hem die in de paragraaf over de beeldvorming rondom De Decker aan bod zal komen. Dat wil hij ook met dit werk. Ondanks dat hij zijn personage (Geldsucht) als krankzinnig beschrijft, is het waarschijnlijk dat hij via dat personage kritiek wil leveren op de maatschappij van destijds. De lezer moet haar uitspraken serieus nemen in de zin dat zij door heeft hoe zeer de maatschappij draait om het winst maken. Maar, dan wel alleen de aspecten van de maatschappij die doordraaien in hun geldzucht: gewoon normaal je kost willen verdienen valt hier niet onder. Deze gegevens zal ik gebruiken bij de analyse van de passages waarin De Decker zichzelf representeert.

[7] De Decker 1667, voorwoord (vierde pagina)

Theoretisch kader: self-fashioning in de renaissance

In deze paragraaf wordt de theorie van self-fashioning, opgesteld door Stephen Greenblatt in 1980, toegelicht. Deze theorie richt zich op de zelfrepresentatie van auteurs in de zeventiende eeuw, en is dus van nut bij het beantwoorden van mijn onderzoeksvraag. Dit doe ik aan de hand van Greenblatts boek *Renaissance Self-Fashioning. From More to Shakespeare,* maar ik zal bij deze toelichting ook artikelen behandelen met betrekking tot het toepassen van deze theorie in de neerlandistiek.

Self-fashioning door Stephen Greenblatt

In 1980 kwam Stephen Greenblatt met zijn boek *Renaissance Self-Fashioning. From More to Shakespeare,* waarin hij een nieuwe theorie om de representatie van de auteur in een tekst te analyseren introduceert. Greenblatt begint met de zin: 'My subject is *self-fashioning* from More to Shakespeare; my starting point is quite simply that in sixteenth-century England there were both selves and a sense that they could be fashioned.'[8] In de vroegmoderne periode, of renaissance, is er volgens Greenblatt een verandering waar te nemen in de intellectuele, sociale, psychologische en esthetische structuren die de identiteiten van een individu bepalen. Hij trekt deze conclusie aan de hand van teksten die Burckhardt en Michelet hebben geschreven.[9] Er ontstaat in die tijd een toenemend zelfbewustzijn over het vormgeven van menselijke identiteit als manipulatief en kunstzinnig proces. Voor het vormgeven van die menselijke identiteit wordt het begrip 'fashioning' gebruikt.[10] Het toenemende bewustzijn over het vormgeven van die identiteit ontstond door het gebruik van wat het begrip 'fashioning' betekent in het Christendom. Het Christendom gaf aan dat je je identiteit niet zelf moest willen vormen, maar moest laten vormen. Zelf je identiteit willen vormen (of: 'bouwen', zoals Greenblatt zegt), was een onbegonnen zaak. In de zestiende eeuw (in Engeland) kwam er verandering in de betekenis van het begrip 'fashioning': men begon het als term te zien voor het vormen van 'the self'.[11] Greenblatt noemt als ultieme vorm van 'fashioning' Christus, die naar zijn vaders voorbeeld ter wereld is gekomen. Buiten Christelijke context beschrijft Greenblatt fashioning als volgt:

> Thus separated from the imitation of Christ – a seperation that can, as we shall see, give rise to considerable anxiety – self-fashioning acquires a new range of meanings: it describes the practice of parents and teachers; it is linked to manners or demeanor, particulary that of the elite; it may suggest hypocrisy or deception, an adherence to mere outward ceremony; it suggets representation of one's nature or intention in speech or actions. And with representation we turn to literature: or rather we may grasp that self-fashioning derives its interest precisely from the fact that it functions without regard for a sharp distinciton between literature and social live.[12]

[8] Greenblatt 1980, p. 1
[9] Greenblatt 1980, p. 1
[10] Greenblatt 1980, p. 2
[11] Greenblatt 1980, p. 2
[12] Greenblatt 1980, p. 3

Kortom: self-fashioning, het vormen van een identiteit, hangt nauw samen met het sociale leven van die tijd. Het is de zestiende eeuwse voorloper van de theorie van Clifford Geertz, die stelt dat de cultuur van een land de controlemechanismen voor het gedrag van mensen bepaalt. Dit zijn bijvoorbeeld de regels of instructies in een cultuur. Het individu in de renaissance wordt gevormd door een cultureel systeem dat het gedrag van het individu reguleert. Greenblatt stelt dat in dit culturele systeem literatuur op drie manieren functioneert: als manifestatie van het concrete gedrag van zijn auteur, als de expressie van de codes die gedrag vormgeven op zich en als een reflectie op deze codes. Mensen worden onbeschreven geboren en dus vormgegeven door de cultuur waarin zij leven.[13] Wij, als letterkundigen, moeten literatuur uit de vroegmoderne periode behandelen als een uiting van de cultuur van een auteur, waarin de identiteit van de auteur wordt gevormd door het culturele systeem waarin hij leeft, maar ook wordt aangepast door de auteur aan het culturele systeem: waarschijnlijk om in de smaak te vallen of om mensen aan te spreken. Dit zegt dan ook weer iets over het concrete gedrag van de auteur: hoe wil hij zijn tekst in het culturele systeem laten passen?

Greenblatt stelt dat het ultieme doel van een letterkundige het ontdekken van de 'poetics of culture' is: het begrijpen van een literaire tekst als onderwerp van het gebarensysteem dat een cultuur vormt:

> Social actions are themselves always embedded in systems of public signification, always grasped, even by their makers, in acts of interpretation, while the words that constitute the works of literature that we discuss here are by their very nature the manifest assurance of a similar embeddedness. Language, like other sign systems, is a collective construction; our interpretive task must be to grasp more sensitively the consequenses of this fact by text and the social presence of the world in a literary text.[14]

Ook hier benadrukt Greenblatt het belang van de sociale context rondom een werk. Als onderzoeker moeten wij hier rekening mee houden en het werk als product van de cultuur van de auteur zien.

Greenblatt is zich bewust van het feit dat deze manier van onderzoeken heel interpretatief is, en vindt dat de onderzoeker zich daar ook bewust van moet zijn.[15] Om deze manier van onderzoeken geloofwaardig te maken, is het nodig om constant terug te verwijzen naar (fragmenten) van de cultuur van de auteur en de cultuur van de zestiende eeuw in het algemeen.[16] Door de sociale structuren uit een cultuur te bestuderen en te interpreteren, kan een onderzoeker inzicht verkrijgen in hoe literaire en sociale identiteiten werden gevormd in de renaissancecultuur.[17]

[13] Greenblatt 1980, p. 3-4
[14] Greenblatt 1980, p. 5
[15] Greenblatt 1980, p. 4
[16] Greenblatt 1980, p. 5
[17] Greenblatt 1980, p. 6

Op de laatste pagina van de inleiding van *Renaissance Self-Fashioning. From More to Shakespeare* geeft Greenblatt in een opsomming de voorwaarden voor een onderzoek naar self-fashioning.[18] Deze zijn zo uitgebreid dat ik er in dit artikel alleen een korte verwijzing naar plaats. Door deze voorwaarden wordt het concept self-fashioning nog duidelijker: de instantie die zijn identiteit 'fashiont'[19] wil met zijn identiteit dus in de smaak vallen bij een hogere instantie. Dit kan van alles zijn, denk bijvoorbeeld aan adel of aan een lezerspubliek. Wat vooral opvalt, is de aandacht die Greenblatt besteedt aan het concept van 'alien', van iets vreemds. Blijkbaar heeft de auteur iets vreemds waardoor hij verstoten zou kunnen worden uit de omgeving waarin hij zijn tekst wil passen. De auteur onderdrukt dit vreemde door zijn zelf te willen vormen en verliest daardoor een deel van zijn identiteit.

Self-fashioning toegepast in de Nederlandse letterkunde

Jürgen Pieters & Julie Rogiest schreven in 2009 '*Self-fashioning* in de vroegmoderne literatuur- en culturele geschiedenis: genese en ontwikkeling van een concept'. In dit artikel willen Pieters & Rogiest de theorie van Greenblatt toelichten zodat deze ook in Nederland kan worden gebruikt voor onderzoek naar literatuur uit de vroegmoderne periode. Wat in dit artikel vooral interessant is, is dat Pieters & Rogiest de inspiratiebronnen van Greenblatt (die hij ook noemt in zijn boek) voor zijn theorie uitgebreid behandelen.[20] Pieters & Rogiest stellen dat de theorie van self-fashioning een dubbele ontstaanscontext heeft:

> Zo wordt *self-fashioning* in beide boeken duidelijk verbonden met het denken van een aantal vooraanstaande Italiaanse 'humanisten' (Pico, Machiavelli en Castiglione), wier klassieke geschriften over de vormbaarheid van het menselijke zelf een eerste belangrijke intertekst bieden voor Greenblatts gebruik van de term. In *Renaissance Self-Fashioning from More to Shakespeare* duikt evenwel een tweede, niet minder cruciale intertekst op: die van de (post)structuralistische subjectiveringstheorieën van Althusser en Foucault.[21]

Pico, Machiavelli en Castiglione delen ieder het beeld dat een auteur zijn identiteit voor het grote publiek kan vormen, al doen ze dat, volgens Pieters & Rogiest, ieder op een andere manier. De gemene deler bij deze drie auteurs is dat de mens zijn 'zelf' kan en moet vormen naar de omstandigheden.

Pieters & Rogiest vervolgen hun verhaal met de invloed van Althusser en Foucault op de theorie van Greenblatt. Of eigenlijk stellen zij dat meerdere grote post-structuralistische denkers hun invloed hebben gehad op Greenblatt, maar pikken zij Althusser en Foucault eruit. Dit doen zij omdat ze van mening zijn met de toelichting van deze twee denkers de meeste verheldering te kunnen

[18] Greenblatt 1980, p. 9
[19] Om maar even dit Engelse werkwoord op een Nederlandse manier te vervoegen.
[20] Pieters & Rogiest 2009, p. 47
[21] Pieters & Rogiest 2009, p. 47

geven.[22] Althusser stelt dat het gevoel een 'zelf' te hebben structureel samenhangt met een ideologisch systeem. Greenblatt past dit toe door te laten zien dat het gevoel van eigenwaarde bij zijn schrijvers ook afhankelijk is van hun positie in het ideologische systeem.[23] Met de toelichting van de invloed van Foucault willen Pieters & Rogiest een historische factor bij de vorming van het begrip *self-fashioning* inbrengen. Zij geloven dat Greenblatt zijn standpunt met betrekking tot de zestiende eeuw, namelijk dat er in de renaissance een diep gevoel was dat de 'zelf' en de institutie dat de macht heeft nauw verbonden zijn, gebaseerd is op het gouvernementele denken dat Foucault aan de renaissance toeschrijft.[24]

Pieters & Rogiest schreven dit artikel, waarin zo uitgebreid wordt ingegaan op Greenblatts theorie en hoe deze theorie in elkaar zit, om de volgende reden:

> De bedoeling van de korte *Begriffsgeschichte* die we hier presenteren, is in eerste instantie om de productiviteit van de notie *self-fashioning* in de Neerlandistiek te onderschrijven en te verhogen. Door meer aandacht te vragen voor de historische en conceptuele specificiteit van Greenblatts gebruik van de term, willen we aantonen dat er meer achter het begrip schuilgaat dan misschien op het eerste gezicht lijkt en dat er, bijgevolg, ook meer mee gedaan kan worden.[25]

Het is dus belangrijk, volgens Pieters & Rogiest, dat er meer gedaan wordt met de *self-fashioning* van Greenblatt in de neerlandistiek. Ze willen daarbij eindelijk eens een goede interpretatie weergeven van het concept *self-fashioning*: deze term houdt meer in dan alleen het beeld dat een auteur van zichzelf geeft in een tekst, het is een product van een cultuur 'en kan dus bijgevolg niet ophouden waar onze Nederlandse voorbeelden de lijn trekken':[26]

> Als we Greenblatts concept voor de vroegmoderne Neerlandistiek ten volle willen laten renderen, lijkt het ons zinvol dat we het cultuurkritische programma waarvan het een onderdeel vormt in zijn totaliteit overnemen. Niet alleen onze kennis van de vroegmoderne cultuur en literatuur zal erdoor verrijkt worden, maar ook en misschien vooral onze kennis van onze eigen cultuur.[27]

De Nederlandse voorbeelden die tot nu toe zijn verschenen, zijn niet verrijkend genoeg geweest. Als voorbeeld noemen Pieters & Rogiest onder andere 'Personage en persoonlijkheid. Het ik in de Nederlandse lyriek van de zeventiende eeuw' (1989) van Riet Schenkeveld-van der Dussen. Zij stelt in dit artikel de vraag die in de titel al te lezen is, maar komt niet echt tot een duidelijke zwart-wit conclusie: de vroegmoderne dichter beweegt zich tussen de begrippen 'personage' en 'persoonlijkheid'. Soms is een dichter heel persoonlijk, soms betrekt hij zijn eigen persoon totaal niet

[22] Pieters & Rogiest 2009, p. 52
[23] Pieters & Rogiest 2009, p. 52
[24] Pieters & Rogiest 2009, p. 54
[25] Pieters & Rogiest 2009, p. 47-48
[26] Pieters & Rogiest 2009, p. 55
[27] Pieters & Rogiest 2009, p. 56

bij zijn gedichten. [28] Pieters & Rogiest beschrijven de conclusie van Schenkeveld-van der Dussen als volgt: 'personage of persoonlijkheid (…) ligt vanuit het perspectief van de vroegmoderne cultuurdragers een heel divers gamma aan mogelijke subjectposities.'.[29] Andere voorbeelden die Pieters & Rogiest noemen zijn Nina Geerdink met ''Self-fashioning' of zelfrepresentatie? Een analyse van de gelegenheidspoëzie van Jan Vos', Vincent Buyens met 'Auteur en verteller. *Self-fashioning* in het oeuvre van Willem vander Brocht (1621-1680)' en Eddy Grootes met *Hoe te leven, hoe te overleven? Huygens'* Dagh-werck *en Hoofts* Dankbaar genoegen. Al deze voorbeelden, zo stellen Pieters & Rogiest, gebruiken *self-fashioning* als synoniem voor zelfrepresentatie en zijn dus niet uitgebreid genoeg.[30]

Maar, zoals al gezegd, betekent dat niet dat het begrip *self-fashioning* niet toepasbaar is op de Nederlandse vroegmoderne literatuur. Pieters & Rogiest vinden dat het 'starting point' van Greenblatt ook geldt voor de vroegmoderne Nederlandse literatuur:

> "My starting point", zo stelt Greenblatt in de eerste zin van zijn studie, "is quite simply (…) fashioned." Hetzelfde geldt – *mutatis mutandis* – voor de Nederlanden in de zeventiende eeuw.[31]

Dat er in de zeventiende eeuw, de Nederlandse renaissance, een duidelijk idee bestond over literatuur en de sociale normen daaromheen, is voor iedereen duidelijk. De voorbeelden die Pieters & Rogiest aanhalen onderstrepen dit. Bijvoorbeeld in het genoemde artikel van Nina Geerdink: zij laat zien dat Jan Vos als glazenmaker niet per se toegang had tot 'de door de classicistische poëtica vereiste kennis en middelen om zich te bekwamen in de verheven dichtkunst'[32], maar het toch ver wist te schoppen doordat tegemoet kwam aan de visies op de dichtkunst. Hij deed dit door allerhande algemene waarheden bij de rol 'poeta doctus' te verkondigen, maar ook door te verwijzen naar klassieke mythologie en het thema van de eervolle functie van de dichter te gebruiken.[33] Het probleem dat Pieters & Rogiest hebben, namelijk dat de representatie van de schrijver niet genoeg wordt beschouwd als een product van de cultuur van de zeventiende eeuw, kan ik begrijpen. Wel geeft het artikel van Geerdink goed weer hoe Vos zich wilde aanpassen aan de standaarden van die tijd en hoe hij in het ver heeft weten te schoppen door zich aan te passen. Heel beperkt is de manier van toepassen van self-fashioning door Nina Geerdink dus niet.

[28] Schenkeveld-van der Dussen 2002, p. 189
[29] Pieters & Rogiest 2009, p. 45
[30] Pieters & Rogiest 2009, p. 46
[31] Pieters & Rogiest 2009, p. 45
[32] Geerdink 2007
[33] Geerdink 2007

Waarom self-fashioning?

De relevantie van *self-fashioning* voor mijn onderzoek is groot, want wat er opvalt bij het lezen van de *Lof der Geldsucht*, is de manier waarop Jeremias de Decker zichzelf representeert. De stukken die ik wil gaan analyseren zijn het voorwoord van Jeremias de Decker zelf, het stuk waarin de Geldsucht haar heil over de schone kunsten uitspreekt en het stuk waarin de Geldsucht het 'dichterken van Dort' aanhaalt als de dichter die zich tegen haar uitspreekt.[34] Wat opvalt, is dat De Decker zich laat schetsen door een personage uit zijn werk. In zijn voorwoord dekt De Decker zich in, door te zeggen dat hij niemand in het bijzonder beschuldigt, maar zijn verwijten in het boek zijn redelijk persoonlijk op te vatten.

De manier van zelfrepresentatie die De Decker toepast wil ik gaan onderzoeken aan de hand van *self-fashioning*. Pieters & Rogiest raden aan om dan de volledige culturele achtergrond van een schrijver en van een werk te betrekken bij de analyse, evenals Greenblatt zelf. Greenblatts onderzoek 'At the Table of the Great: More's Self-Fashioning and Self-Cancellation', bestaat uit 62 pagina's, waarin Greenblatt elk aspect van More's leven betrekt op More's literatuur, of eigenlijk op het grootste werk van More: *Utopia*. De vriendschap met Erasmus[35], zijn geloof[36] en zijn contacten met de adel komen onder andere aan bod.[37] *Utopia* wordt behandeld als een product van deze cultuurverschijnselen, precies zoals Pieters & Rogiest ook al aangeven.

Deze manier van onderzoeken leek mij rondom Jeremias de Decker erg interessant: van deze man en zijn motieven om te schrijven is nog niet veel bekend. Ik zou daar, letterkundige zijnde, graag een bijdrage aan willen leveren. Ik heb echter niet de tijd om volledig de culturele achtergrond van Jeremias de Decker vorm te geven in mijn onderzoek. Mijn onderzoek kan daarentegen wel inzicht geven in hoe auteurs in de zeventiende eeuw zich (kunnen) representeren aan de hand van hun culturele achtergrond. Het belang van de culturele achtergrond bij de zelfrepresentatie van zeventiende eeuwse auteurs kan dan blijken en onze kennis over de zeventiende eeuw vergroten. In mijn onderzoek zal ik een klein cultureel kader schetsen, maar ik zal me meer aan de traditie van de Neerlandistiek zoals Pieters & Rogiest hem schetsen houden. Deze manier van onderzoeken zal genoeg voldoen voor het beantwoorden van mijn hoofdvraag. Bij het beantwoorden van de deelvraag 'Wat waren de poëticale ideeën over schrijverschap en satire in de omgeving van Jeremias de Decker?', zal ik een cultureel kader proberen te schetsen aan de hand van de status van de satire, ideeën over schrijverschap, de traditie bij voorwerk bij gedichten en een kort stuk over de bloei van de Gouden Eeuw. Dat tweede vanwege het voorwoord dat ik ga analyseren, dat laatste om de geldzucht die wordt gehekeld te kunnen plaatsen. Ik zal deze onderwerpen plaatsen in verhouding

[34] De Decker 1667, voorwoord, p. 48, 119
[35] Greenblatt 1980, p. 16
[36] Greenblatt 1980, p. 58-73
[37] Greenblatt 1980, p. 15

tot de zelfrepresentatie van Jeremias de Decker in de *Lof der Geldsucht,* en dat doe ik door te bekijken of deze culturele factoren van invloed kunnen zijn geweest op de representatie zoals die naar voren komt in het werk.

Ik zal in de *Lof der Geldsucht* voor elke passage die ik ga analyseren apart bekijken hoe Jeremias de Decker zich representeert, welk beeld of identiteit van De Decker wordt gevormd aan de hand van de tekst. Vervolgens zal ik verschillende identiteiten bij de verschillende stukken met elkaar vergelijken, opvallendheden bespreken en proberen te verklaren. Hierbij zal ik ook de culturele achtergrond die ik heb geschetst van Jeremias de Decker in relatie proberen te leggen met zijn manier van representeren. Op deze manier kan ik wat duidelijkheid verschaffen over de manier waarop de *self-fashioning,* vooral dus in de zin van zelfrepresentatie, van De Decker plaatsvindt in de *Lof der Geldsucht*. *Self-fashioning* in de *Lof der Geldsucht* zoals Greenblatt en Pieters & Rogiest het bedoelden is belangrijk om te onderzoeken, en ik wil dan ook graag aansporen tot dat onderzoek. Ik zal met mijn onderzoek graag een zetje geven richting dit interessante onderwerp.

Beeldvorming rondom Jeremias de Decker (1609-1666)

Over het geloof van Jeremias de Decker

De persoon Jeremias de Decker staat bekend als een bescheiden man: onder andere Buitendijk (in zijn editie van *Goede vrydag*)[38] en Salverda de Grave (1916)[39] beamen dat. De Decker zou een rustig en evenwichtig man zijn geweest[40], werkte hard als makelaar en was een doorgewinterde gereformeerde.[41] Van Es en Rombauts stellen in hun *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden* dat er maar twee thema's waren die De Decker zijn rust deden verliezen:

> Ten eerste was hij, bij al zijn verlangen naar vrede en eensgezindheid en afkeer van godsdienstige twisten en haarkloverijen, hartstochtelijk anti-rooms. (…) Dezen ironisch-satirieken vorm heeft De Decker nog eens toegepast, nl. op het andere motief dat hem herhaaldelijk heeft beziggehouden: *De Lof der Geldsucht*. In verschillende puntdichten had hij reeds de geldgierigheid, het brute egoïsme, de zucht tot weelde en genot en de onbarmhartigheid der rijken tegenover de armen gehekeld.[42]

Katholicisme en geldzucht hielden De Decker dus bezig. Van Bork & Verkruijsse stemmen hiermee in door zijn werk te bestempelen als gereformeerd en 'wel bepaald ethisch- en piëtisch-gereformeerd'.[43] Geloof was voor De Decker een lastige zaak: hij wilde geen standpunt innemen in de vete tussen de contraremonstranten en de remonstranten, omdat hij het niet eens was met de godsvoorstelling die bij beide partijen werd geboden, volgens Buitendijk.[44] In ieder geval is er over De Decker bekend dat hij geen lid van de gereformeerde kerk was.[45] Trapman geeft als reden dat De Decker de kloof tussen contraremonstranten en remonstranten niet als onoverbrugbaar achtte, wat aansluit bij Buitendijk.[46] De Decker was dus streng gelovig, maar bleef onpartijdig. Hij was geen remonstrant of contraremonstrant, maar een calvinist.

Over het werk van De Decker

De Decker had een hekel aan maatschappelijke misstanden. Hier schreef hij over in vooral satires en puntdichten. Porteman & Smits-Veldt: 'Reeds toen hij zich al vertalend de dichtkunst eigen maakte, had Jeremias onder meer een genoeglijke belangstelling getoond voor de satirische genres en auteurs, zoals puntdichten en poëzie van Juvenalis en Persius, waarbij hij zijn bronteksten graag aan ''s landts ghelegenheyt' aanpaste.'[47] Hij viel niemand persoonlijk aan, maar bekritiseerde over het algemeen. Bij de *Lof der Geldsucht* doet hij dit bijvoorbeeld door in het voorwoord te wijzen op het

[38] Buitendijk 1978, p. 23
[39] Salverda de Grave 1916, p. 70
[40] Van Es & Rombauts 1952, p. 270
[41] Van Es & Rombauts 1952, p. 269
[42] Van Es & Rombauts 1952, p. 272-273
[43] Van Bork & Verkruijsse 1985, p. 162
[44] Buitendijk 1978, p. 37
[45] Trapman 2011, p. 72
[46] Trapman 2011, p. 72
[47] Porteman & Smits-Veldt 2008, p. 614-615

feit dat hij niet het geld hekelt, maar het verkeerde gebruik van het geld.[48] De Decker vermeed angstvallig om persoonlijk te worden. Van Es & Rombauts: 'Zijn epigrammen bevatte (sic) dikwijls bestraffingen van verkeerde menselijke eigenschappen, van wangedrag of maatschappelijke mistoestanden, waarbij De Decker angstvallig ververmijdt (sic) persoonlijk te worden.'[49] Ook Warners is dit opgevallen: hij heeft het onder andere over het voorwoord van de debuutbundel van De Decker: *Puntdichten* (1650). Warners: 'De dichter legt bier (sic) dan sterk de nadruk op, dat hij misstanden en slechte gebruiken wil hekelen, maar dit niet tegen mensen persoonlijk gaat; hij wil slechts zeer in het algemeen critiseren.'[50] Onderzoekers zijn het er dus over eens dat De Decker in zijn satirische teksten niet iemand persoonlijk wilde aanspreken.

De Decker schreef puntdichten die niet waren bedoeld om te vermaken, maar om de lezer iets te leren. Zijn uitspraak 'Van Martiaelsche vuiligheden ben ik een doodvijand, en hebben veel liever dat gij leert als lagt.'[51] komt terug in meerdere bronnen (bijvoorbeeld ook in Salverda de Grave[52] en Buitendijk[53]) en geeft aan dat De Decker een ernstig man zou zijn geweest. Warners komt tot de conclusie dat De Decker met kop en schouders uitsteekt boven andere schrijvers uit de zeventiende eeuw die zich waagden aan de puntdichten: '(…), noch roemer Visscher, noch Huygens, noch Vos kunnen in zijn schaduw staan. De Decker is een dichter, een sterke persoonlijkheid bovendien, in vele opzichten een man, wiens werk weinig afbreuk is gedaan door de tijd.'[54]

Van geliefd naar gehaat naar een beetje erkenning en bewondering

De Decker werd in zijn tijd gezien als een talentvol en kundig dichter, en werd daarom ook bewonderd. Dit blijkt niet alleen uit de lofdichten aan het begin van de *Lof der Geldsucht,* maar ook uit de lofdichten die zijn gemaakt toen De Decker overleed. Bijvoorbeeld 'Ter gedachtenisse van den uytstekenden Dichter Jeremias de Decker, *t' Amsterdam overleden in Decemb.* 1666.', gepubliceerd in *Het nieuwe Hoornse speel-werck* uit 1732.[55] Dit gedicht is geschreven door P.Y. van den Hof. Een klein fragment:

> De Jonckheyt queld' hem niet, en 't was geen losse quant,
> Die d' ed'le ziel aen 't slijck des werelts had verpant,
> Maer die sijn vryheyt hiel voor 't kostelijckste pandt.
> Rijm-lievers 'k segh niet meer van DECKER, ich en kan 't
> Niet seggen, wie hy was: gaet, koopt, en leest sijn trant.[56]

[48] Trapman 2011, p. 79
[49] Es & Rombauts 1952, p. 271
[50] Warners 1947, p. 50
[51] Warners 1947, p. 51
[52] Salverda de Grave 1916, p. 67
[53] Buitendijk 1978, p. 24
[54] Warners 1947, p. 63
[55] Het gaat hier om de tweede druk.
[56] Groenveld, IJsbrand van der Hof & Kleyn 1732, p. 436

De dichter schiet te kort aan woorden om De Decker te kunnen beschrijven. Je kunt alleen begrijpen wat de dichter bedoelt door De Deckers werk te lezen: dan kom je er wel achter hoe goed hij was. Buitendijk wijst het op overlijdensbericht dat uitgebracht was door broer D. de Decker, gelijk na het overlijden van Jeremias: 'Nadat hij gesproken heeft over Jeremias' 'seer grondige kennisse in alle Goddelijcke en menschelijcke saken, uytgestort in een dierbaren schat van uytgelese Vaersen', doet hij de vijf volgende biografische mededelingen, (…)'[57] De broer van De Decker maakt hier kenbaar wat een groot verlies De Decker is voor de dichtwereld. Porteman & Smits-Veldt hebben het over de lof die weerklonk op De Deckers *Goede Vrydagh*: verschillende lofdichten van onder andere Henrick Waterloos, H. Sweerts en J. van Petersoms spreken de bewondering voor De Decker uit.[58] Het talent van De Decker werd in zijn tijd erkend, en ook nu worden er goede woorden over hem gesproken. Toch is De Decker lang niet zo bekend als een Vondel of een Cats, en dit komt omdat hij in de negentiende eeuw volledig met de grond gelijk is gemaakt.

De grote waardering voor De Decker blijft aanhouden tot ongeveer de eerste helft van de negentiende eeuw. Van Bork en Verkruijsse stellen: 'In zijn eigen tijd, in de 18de en de eerste helft der 19de eeuw werd hij zeer gewaardeerd. Daarna kwam een periode van verguizing (…).'[59] Die verguizing werd veroorzaakt door Jonckbloet, die volgens Buitendijk verbazingwekkend genoeg 'in staat was een knak toe te brengen aan de reputatie van De Decker'.[60] De Decker was volgens Jonckbloet te vergelijken met Cats en werd dus afgeschilderd als een kruidenier met 'een kleinburgerlijke gesteldheid'.[61] De Decker kwam terecht in een verdomhoekje, waar hij niet zo gemakkelijk weer uit kwam. Buitendijk noemt ook Jan ten Brink, G. Kalff en dr. Cornelia W. Roldanus die niets meer heel laten van de reputatie van De Decker, omdat hij te degelijk en kleinburgerlijk zou zijn.[62] Roldanus wijst De Decker zelfs geen enkele originaliteit toe.[63]

Gelukkig klinken er volgens Buitendijk, zelfs in negentiende eeuw, kleine tegengeluiden (van onder andere Te Winkel en Dr. Georg Penon, die zelfs een groot vereerder van Jonckbloet was).[64] Het definitieve tegenoffensief komt van Kloos en Verwey, die rond 1910 (zoals Van Bork & Verkruijsse ook aangeven[65]) hun bewondering voor het werk van De Decker uitspreken. Hierbij hebben zij het vooral over het schrijftalent van de dichter.[66] Buitendijk noemt ook P. Geyl, die de dichter prijst in het *Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek* in 1911, en geeft Dr. K. H. Raaff de eer voor het

[57] Buitendijk 1978, p. 27
[58] Porteman & Smits-Veldt 2008, p. 654
[59] Van Bork & Verkruijsse 1985, p. 162
[60] Buitendijk 1978, p. 6
[61] Buitendijk 1978, p. 6
[62] Buitendijk 1978, p. 8-12
[63] Buitendijk 1978, p. 12
[64] Buitendijk 1978, p. 9-13
[65] Bork en Verkruijsse 1985, p. 162
[66] Buitendijk 1978, p. 15-16

'eigenlijke eerherstel van De Decker'.[67] Buitendijk zelf draagt niet echt bij aan de goede reputatie van De Decker: volgens hem heeft De Decker een psychologische achterstand in het volwassen worden omdat hij, ook als volwassen man, bij zijn vader heeft gewoond en met hem heeft gewerkt. Vandaar dat hij nooit getrouwd is en geen liefdesgedichten heeft geschreven.[68]

Toch, in de recente en minder recente literatuur blijkt dat Jeremias de Decker de klap, gegeven door Jonckbloet e. a., nooit echt te boven is gekomen. Dr. J. Karsemeijer schreef in 1934 zijn proefschrift *De dichter Jeremias de Decker* en er zijn wat analyses van het werk van De Decker verschenen, maar het blijft opvallend stil. Onterecht, vindt Warners:

> Als Vondel de dichterlijk geschiedschrijver van zijn eeuw genoemd kan worden, dan is De Decker dat in veel pregnanter en geestelijker zin. Koopmans laat zien, hoeveel waarnemingen en gedachten in De Deckers puntdichten verwerkt zijn en dit beeld is nog lang niet volledig. Zijn werk is zeker minder rijk en minder overdadig dan dat van Vondel; het ging hem moeilijker af, zijn wereldbeeld was minder gaaf en harmonisch, wellicht juist daardoor menselijker en dieper. Het blijft een raadsel, waarom deze dichter schier alle bekendheid mist, terwijl Vondel nooit genoeg geprezen lijkt te kunnen worden.[69]

Lars Kloet sluit zich hierbij aan in zijn artikel 'Het zusje van de Zotheid' (2012) het volgende: 'Onder andere Willem Kloos heeft geprobeerd om hem in eer te herstellen, maar ondanks deze pogingen blijft De Decker vandaag de dag een vrij onbekende en ondergewaardeerde auteur. Ten onrechte, want zijn dubbelzinnige satiren zijn vandaag de dag leuk en uitdagend om te lezen.'[70] Zoals al gezegd: er is weer erkenning voor De Decker.

In de meest recente literatuurgeschiedenis wordt De Decker beschreven als diepgelovig[71], maar wordt er ook aandacht besteed aan zijn satires.[72] De Decker wordt niet zo uitgebreid beschreven als bijvoorbeeld Vondel of Cats. De literatuurgeschiedenis erkent de kwaliteiten van De Decker als auteur niet zoals Warners en Kloet dat doen.

Jeremias de Decker was dus een man die veel satirische teksten heeft geschreven, maar vooral vermeed om persoonlijk te worden. Hij wilde de lezer wat leren met zijn gedichten, maatschappelijke misstanden verbeteren. Gedichten waren er niet voor het vermaak. Zijn talent voor dichten was groot, en de onderwaardering voor hem als dichter is erg jammer: vooral omdat hij in zijn eigen tijd als een van de grootste dichters gold. Misschien dat deze analyse van de *Lof der Geldsucht* hem weer een beetje op kaart kan zetten.

[67] Buitendijk 1978, p. 17-19
[68] Buitendijk 1978, p. 31
[69] Warners 1947, p. 63
[70] Kloet 2012, p. 49
[71] Porteman & Smits-Veldt 2008, p. 654
[72] Portemant & Smits-Veldt 2008, p. 615

Poëticale ideeën rondom schrijverschap en satire in de omgeving van Jeremias de Decker

Ik wil beginnen met het definiëren van 'de omgeving van Jeremias de Decker'. Het gaat hier om de jaren rondom 1650. De Decker debuteerde op 41-jarige leeftijd in 1650[73], dat jaar en de jaren daaropvolgend zullen dus het decor zijn voor het schrijverschap van De Decker. Naast de situering van de tijd, is de omgeving waarin zijn schrijverschap leeft breed genomen het gewest Holland. Het werk van de dichter werd gedrukt in Amsterdam. Het literaire klimaat van Amsterdam zal ik dan ook meenemen in mijn beschouwing.

Welvaart

In 1650 zag het er economisch rooskleurig uit voor de Republiek: de oorlog was voorbij en daarmee viel een enorme kostenpost weg. Dit geld kon besteed worden aan de handelspositie van de Republiek in de wereld.[74] Dit land had namelijk veel potentie voor deze positie. Na de val van Antwerpen in 1585 sloten de opstandige Nederlanden de Schelde af en kwam er een grote groep kooplieden, financiers, ambachtslieden en ondernemers Amsterdams kant op. Die namen stuk voor stuk hun vakmanschap en kennis mee naar Amsterdam, waar het ideale klimaat heerste om deze kennis en vaardigheden uit te oefenen. Amsterdam groeide in korte tijd uit tot een wereldmacht.[75] Niet alleen door de moderniteit op innovatief vlak, maar ook door de heersende denkbeelden in de stad. Porteman & Smits-Veldt (2008) schrijven hierover:

> Het heersende klimaat van openheid en relatieve religieuze verdraagzaamheid, gedragen door subtiele en soms broze evenwichten van politieke, economische en maatschappelijke aard, was uitermate stimulerend voor een inventieve beoefening van wetenschap en techniek en voor een florissant marktgericht kunstbedrijf. [76]

Door de toename van welvaart, nam het lezerspubliek van de schrijvers toe. De relatief hoogopgeleide middenklasse groeide en daarmee nam ook de leescultuur toe. Frijhoff & Spies (1999) geven aan dat vijf factoren daar invloed op hebben gehad, waaronder de nadruk die toenam op de lezing van Gods woord, de verspreiding van goedkoop en populair drukwerk, maar ook de verschriftelijking van het stedelijke leven, van de handel en van de ambacht.[77] De Republiek kreeg door deze factoren het grootste lezerspubliek van Europa: enkele van de bovengenoemde factoren waren wel te vinden in andere Europese landen, maar de combinatie ervan was uniek.[78] Het aantal lezers dat voor hun plezier las was echter een klein deel van de bevolking: de lagere klassen hadden

[73] Bork & Verkruijsse 1985, p. 162
[74] Frijhoff & Spies 1999, p. 18
[75] Frijhoff & Spies 1999, p. 20
[76] Porteman & Smits-Veldt 2008, p. 508
[77] Frijhoff & Spies 1999, p. 237
[78] Frijhoff & Spies 1999, p. 237

voornamelijk religieuze literatuur in hun boekenkast staan, geen epen of andere klassieke werken.[79] Frijhoff & Spies geven welvaart als oorzaak voor het toenemen van het lezerspubliek, maar opperen ook een ander gevolg van deze toename: de toename van het aantal dichters. Het aantal mensen met een vrijetijdsbesteding nam toe, dus het aantal dichters ook.[80]

De functie van poëzie in de zeventiende eeuw

Poëzie had in de zeventiende eeuw de functie van vermaken, maar moest ook een opvoedende taak vervullen. Zij maakte deel uit van de intellectuele vorming van een individu.[81] De dichter droeg dus een hele last op zijn schouders: hij was verantwoordelijk voor de opvoeding van het lezerspubliek. Het schrijverschap werd als iets verhevens gezien, door God gegeven.[82] De klassieken speelden niet alleen in de literatuur een grote rol, maar ook in de volkscultuur.[83] Dit betekende dat auteurs klassieke elementen in hun werk verwerkten, maar ook dat hun lezers deze verwijzingen begrepen. Ondanks de gemeenschappelijke klassieke wortels, verschilden auteurs wel van mening over hoe je te werk moest gaan met deze klassieke kennis. Vondel was een groot aanhanger van de verheven positie van de schrijver, Huygens wilde zich meer richten op sierlijk schrijven en Cats wilde vooral nuttige poëzie publiceren.[84] De jongere generatie gaat vrijer om met hun klassieke verwijzingen, schrijven over hun eigen leefwereld en verwerkten de klassieken op een meer subtiele manier in hun poëzie.[85] Daarnaast werd bij het religieuze gehalte van de jongere generatie vooral de nadruk gelegd op de vergankelijkheid van het leven. Six van Chandelier en De Decker pasten dit toe in hun werk.[86]

Dichten was in de zeventiende eeuw een sociale aangelegenheid. Dit uitte zich onder andere in de traditie van drempeldichten. Als dichter maakte je deel uit van een sociaal en literair netwerk. Dit sociale en literaire netwerk werd geïllustreerd in drempeldichten: als iemand van hoge status jouw werk aanprees, dan kon dat weer meer lezers trekken of in ieder geval meer interesse wekken voor de schrijver.[87] De vriendenkringen van de auteur waren in die tijd erg belangrijk. Deze kringen vormden de basis voor bijvoorbeeld bloemlezingen die werden uitgegeven, en daar kreeg je als schrijver toch weer mooi een publicatie mee.[88]

Het sociale karakter van de gedichten nam toe doordat de traditie van drempeldichten in omvang toenam, maar ook doordat schrijvers steeds meer een link gingen leggen tussen de sociale werkelijkheid en hun werk. Auteurs gebruikten in de zeventiende eeuw hun werk steeds meer om

[79] Frijhoff & Spies 1999, p. 538
[80] Frijhoff & Spies 1999, p. 544
[81] Frijhoff & Spies 1999, p. 537
[82] Porteman & Smits-Veldt 2008, p. 306
[83] Veenman 2009, p. 117
[84] Frijhoff & Spies 1999, p. 548-549
[85] Frijhoff & Spies 1999, p. 552
[86] Frijhoff & Spies 1999, p. 552
[87] Porteman & Smits-Veldt 2008, p. 258
[88] Frijhoff & Spies 1999, p. 543

zich te uiten over de maatschappelijke omstandigheden waar zij zich in bevonden. Porteman & Smits-Veldt (2008) stellen dat in de periode 1650-1670 politiek en religie nog altijd de belangrijkste onderwerpen waren voor discussie. Dichters waren vrij om commentaar, al hekelend of aanmoedigend, te geven.[89] Het genre van de satire was een populair middel voor een auteur om dit commentaar te leveren.[90] De auteur hield op die manier een morele spiegel aan de samenleving voor. De satire komt voort uit een klassieke traditie, en kreeg daardoor in de zeventiende eeuw nieuw leven ingeblazen. Geerars (1972) maakt duidelijk dat die klassieke wortels dik en stevig zijn[91], en daardoor was het genre waarschijnlijk ook zo populair. Porteman & Smits-Veldt stellen dat de scherpe blik op de concrete werkelijkheid een markt bood toen grote schrijvers zich aan dit genre gingen wagen.[92] Ook Frijhoff & Spies beamen dat bij de nieuwe generatie de satire in de smaak viel.[93] Kritisch kijken naar samenleving werd gezien als een intellectuele levenshouding.[94] Geerars schrijft dat de lezer uit wordt gedaagd en daardoor een actieve rol kreeg bij het lezen van de satire.[95] Dit kan ook bij hebben gedragen aan de populariteit van het genre.

Dit culturele kader van welvaart, goddelijke inspiratie, sociale netwerken en de populariteit van het genre satire kan bijdragen aan dit onderzoek naar de zelfrepresentatie van De Decker in de *Lof der Geldsucht*.

[89] Porteman & Smits-Veldt 2008, p. 592
[90] Porteman & Smits-Veldt 2008, p. 510
[91] Geerars 1972, p. 9
[92] Porteman & Smits-Veldt 2008, p. 613
[93] Frijhoff & Spies 1999, p. 542
[94] Porteman & Smits-Veldt 2008, p. 613
[95] Geerars 1972, p.

De analyse – self-fashioning in de *Lof der Geldsucht*

In deze paragraaf zal ik onderzoeken hoe Jeremias de Decker zich representeert in de *Lof der Geldsucht*. Dit doe ik, zoals gezegd, aan de hand van een analyse van drie verschillende passages: het voorwoord, de passage over de dichtkunst als een van de schone kunsten en als laatste de passage waar De Decker als tegenwerkende instantie genoemd wordt.

Het voorwoord

De Decker begint in dit voorwoord met een verwachting dat de lezer de titel waarschijnlijk raar zou vinden: het is een titel die lijkt de burgerij te willen prijzen: ‘’t is burgene dat wy hier schijnen te willen prysen.’[96] De lezer moet zich echter niet vergissen:

> Doch eer ghy oordeelt of my veroordeelt, tre binnen, sou ’t u belieft, en doorkijck mijn timmeragie van boven tot beneden, van achteren tot voren; ghy sult wel haest eenen Sitouur, wel haest wat beters vinden als ghy meende; of een minsten bevinden, dat gevel en binnenwerck, rijrel en inhoud (’t welck wat seldsaems schijnt) niet weynig en verschillen, en dat ick hier geene Paradoxen of Wonderspreucken en schrijve, nog aenloope tegens ’t gemeen gevoelen, maer met geen ander insicht de Geldsucht love, of sich selven doe loven, als om de Gelsuchtige te laken: en op dat ghy dit wel vat, en niet en vervalt tot een ander uyterste, (…).[97]

Wat De Decker duidelijk wil maken aan de lezer is dat alles wat hij beschrijft in dit werk geschreven is om de geldzuchtigen te laken. Als hij de Geldsucht looft, dan is dat om slecht te spreken over de geldzuchtigen in de maatschappij. Zoals wij van De Decker al weten, wil hij de lezer iets leren en dat komt in dit citaat goed naar voren. Zijn werk moet iets nuttigs opleveren voor de lezer. De Decker vervolgt zijn voorwoord met een beschrijvingen van de geldzuchtigen tegen wie hij zich in zijn werk uitlaat:

> (…) soo dient geweten, wat geldsuchtige wy hier meenen, namelijck de sulcke slechs, die ’t al te vieriglijck, al t’onmatelijck zijn, die staeg hunnen buydelen vol stoppen, noyt hunne begeerlijckheyd, die ’t geld al te hitsig nairachten, al te heftig bisinnen; op ’t geld all hunn herte stellen, alle hunne hopen bouwen, van ’t geld hunn hoogste goed, van ’t goud hunnen God maken; om ’t geld eere, deugde ja allen plicht tegens God en hunnen naesten verwaerloosen en als met voeien treden; het Zy dan om met den gelde hunnen kassen, kisten en kofferen op te vullen sonder op ander gebruyk of eynde te sien, ’t welck de rechte en volmaekte gierigheyd is; of wel om in den gelde stoffe t’erlangen om overdaed, brassereye en pronckerye te plegen of staende te houden: dese zijn de geldsuchtige die hier werden gemeent, (…).[98]

Voor de lezer moet het nu duidelijk genoeg zijn op welke manier je geld gebruikt als je een geldzuchtige bent, en wanneer je je als lezer aan gesproken moet voelen als De Decker de

[96] De Decker 1667, voorwoord (eerste pagina)
[97] De Decker 1667, voorwoord (eerste pagina)
[98] De Decker 1667, voorwoord (eerste pagina, tweede pagina)

geldzuchtigen hekelt. Na deze passage wijst De Decker nogmaals erop dat je als lezer van dit werk iets kunt leren:

> (…) zijt ghy een van dese, Lezer, soo weet dat ghy in dit werck hier en daer niet strengelijck gegeesselt, maar slechs van ter zijden en met dwersche slaegskens een weynig word gequispelt, en dat noch in 't heymelijk of sonder uwe name te melden, *niemand genaemt, niemand geblaemt,* en dienvolgens niet tot uwe schande en als vuyl zijnde, maer tot uwe beteringen, en op dat ghy aflaet vuyl te zijn : (…).[99]

De Decker wijst hier ook op het feit dat hij niemand in het bijzonder aanspreekt, maar dat hij hoopt diegene die zich aangesproken voelt aan te zetten tot betering. De grote vraag is of, na wat er eerder in het voorwoord gemeld wordt, De Decker zich vooral richt tegen de burgerij.[100] Helemaal aan het begin, wanneer De Decker het over de 'rare' titel heeft, staat deze zin: 't is burgene dat wy hier schijnen te willen prysen.'[101] De zinnen die daarop volgen maken duidelijk dat de lezer zich vooral niet moet vergissen over de titel, omdat het hier om een ironische titel gaat: De Decker wil zich juist tegen de geldzucht uitlaten.

> De Decker vervolgt zijn voorwoord met het verder specificeren van de beoogde lezer:
>
> (…) aflaet vuyl te zijn: doch soo ghy u suyver kent van dese smette, soo en is dese Reede voor uwen rugge niet; alle dit gerabbel en gaet u dan in 't minste niet aen, ghy en hebt'er u niet een' tittel van aen te trecken, 't zy van wat staet, beroep of gelegentheyd ghy oock meugt zijn, of wat oock dese Klappeye komt uyt te snorken of uyt te bulderen; die wy van alle staten en soorte van lieden moesten doen spreken, om dat onder meest alle staten en soorten van heden (och of dit meer stontelijck als waerachtelijck geseyt wierde) niet weynige van sulcke suyle giervogelen nestelen: en door dien wy haer snoevende ten Pleyt- of Praet-stoele voeren en sich selven prijsende, soo moeste sy na der snoeveren van wijse hyperboliseren, sich eene beleydster roemen van alles, en alles onder haert trachten te trecken, oock dingen die geensins onder haer en gehooren: want alle sucht voorwaer of begeerte tot den gelde en is geene gierigheyd, en is niet verwerpelijck selfs niet alle begeerte tot rijkdom. (a) *Non quaelibet (inquit Amesius) divitiarum concupiscentia avaritia est.*[102]

De Decker nuanceert zichzelf hier, zoals hij dat al eerder deed bij het definiëren van de geldzucht die hij bedoelt in zijn werk. De Latijnse uitspraak is illustratief hiervoor, deze is naar het Nederlands vertaald namelijk 'Allerlei begeerte naar rijkdom is geen gierigheid, zei Amesius'.[103] Wat De Decker in dit citaat namelijk zegt, is dat lang niet alle begeerte naar rijkdom geldzucht is, en dat de lezer zich daar bewust van moet zijn. Als de lezer zich niet schuldig maakt aan de geldzucht zoals De Decker hem definieert, dan hoeft hij zich ook zeker niet aangesproken te voelen. Als de lezer dan toch behoort tot een maatschappelijke groep die de Geldsucht tot zich trekt, dan moet de lezer zich

[99] De Decker 1667, voorwoord (tweede pagina)
[100] Ik ga er hier vanuit dat 'burgene' burgerij betekent, maar het WNT geeft bij dit woord niks aan. Ik ga er vanuit dat het burgerij betekent in de zin van bourgoisie.
[101] De Decker 1667, voorwoord (eerste pagina)
[102] De Decker 1667, voorwoord (tweede en derde pagina)
[103] De Decker 1827, p. 5

realiseren dat Geldsucht onredelijk is en alles overdrijft ('hyperboliseren'): lang niet alle zucht naar geld is gierigheid.

Na het bovenstaande citaat benadrukt De Decker nog eens dat de Geldsucht irrationeel handelt door bijvoorbeeld de wettelijke machten onder haar invloed te plaatsen.[104] Hij vervolgt met:

> Dit moest ick u seggen, Leser, eer ghy voorgingt: treedse nu vry toe de vuyle Poppe, en lees of hoor met oordeel (want lesers of hoorders van oordeel zijn hier vooral van noode (ghy en sultse) meene ick) soo vuyl niet vinden, of sy en sal u noch wel wat schoons doen hooren en benevens genucht oock vrucht toebrengen: doch soo sit't hier of daer wat te vuyl of te grof mochte maken, gedenck altijd dat sy 't is die spreekt, en dat men haar woorden in den mond leggen moeste, die haar betaemden; (…).[105]

De Decker beroept zich hier op de kritische lezer. Men moet kunnen oordelen over de geldzucht aan de hand van dit werk. Toch, het is niet alleen lering en oordelen: 'en sal u noch wel wat schoons doen hooren en benevens genucht ook vrucht toebrengen'. Het werk is ook leuk om te lezen, het moet de lezer ook kunnen vermaken. Mocht het toch iets te grof worden, dan is dat om de grofheid van het personage Geldsucht te illustreren.

Daarna komt De Deckers eigen relatie met geldzucht aan bod:

> (…), soo weet dat dit maar eene (…) oeffeninge des verstands, maer spel is en tijdverdrijf. De daelderen en ducatons en klinken noch en rammelen my niet seer in buydel of kasse, derhalven moest ick se een weynig doen rammelen en klincken door mijne Gedichten; niemand en sal my (hope ick) 't vermaek van eene soo onnoosele of liever ellendige rammelinge misgunnen.[106]

De Decker wil met dit citaat zijn deelname aan de geldzuchtige maatschappij uitsluiten. Voordat de lezer hem als hypocriet gaat zien, laat hij even weten dat hij zelf in ieder geval niet zo rijk is: 'De daelderen en ducatons en klinken en nog rammelen my niet seer in buydel of kasse, derhalven moest ick se een weynig doen rammelen en klincken door mijne Gedichten; (…).' Hij heeft aan de andere kant niet veel om te klagen doordat hij genoeg verdient met zijn poëzie. In de laatste zin laat De Decker de erkenning voor zijn werken doorschijnen ('niemand en sal my (…) 't vermaek van eene so onnoosele of liever ellendige rammelinge misgunnen.'), maar noemt het geluid van een rammelende munt zowel 'vermaek' als 'ellendig'. Geld is nuttig om te hebben, maar De Decker vindt het maar niets om er zo afhankelijk van en verzot op te zijn. Dat De Decker hier op de erkenning van zijn werk doelt is bijzonder, gezien zijn bescheiden profiel.[107] Daarbij kunnen wij hier ook denken aan de positie van dichters in die tijd: erkenning was niet ver te zoeken voor een goede dichter als De Decker. Maar toch, dat De Decker veel te maken had met geldzucht is goed voor te stellen gezien de

[104] De Decker 1667, voorwoord (derde pagina)
[105] De Decker 1667, voorwoord (derde en vierde pagina)
[106] De Decker 1667, voorwoord (vierde pagina)
[107] Zie voetnoot 1 en 2

maatschappij in de zeventiende eeuw. Veel beslissingen werden genomen ten omwille van de economie, en daar zal geldzucht een grote rol kunnen hebben gespeeld.[108]

Het is bijzonder dat De Decker aanstipt dat zijn lezers 'geldzucht' niet moeten associëren met de burgerij. Dit suggereert dat dit wel vaak werd gedaan. Men kan er dus aan twijfelen of De Decker zich echt niet tegen iemand in het speciaal richt. Deze twijfel kan ook ontstaan bij de verdere lezing van het werk waarbij Geldsucht allerlei groepen uit de maatschappij in het speciaal aan bod laat komen. Duidelijk is in ieder geval dat De Decker zich in wil dekken in het voorwoord. Hij wil niet aangesproken kunnen worden voor zijn uitspraken in dit werk en verschuilt zich achter de *utile dulce* door zich te richten op het lerende aspect ervan. In werkelijkheid zal hij wel in zijn hoofd hebben gehad wie zich schuldig maakten aan geldzucht. Hij had anders geen inspiratie gehad voor het schrijven van dit werk. Hij wilde immers de klassieke traditie van de satire toepassen op zijn eigen maatschappij.[109] Niet alleen aan het begin van het voorwoord dekt De Decker zich in: ook door de nuancering die hij plaatst voor de personen die zich aangesproken moeten voelen neemt hij afstand van de uitspraken die worden gedaan in het werk. Geen enkele lezer zal zich beledigd voelen. De Decker beschrijft de geldzuchtige zo extreem dat de lezer zijn geldzucht zal gaan relativeren. De uitspraak '*Non quaelibet (inquit Amesius) divitiarum concupiscentia avaritia est'*[110] gooit daar nog een schepje bovenop. Maar toch, doordat de lezer wordt geconfronteerd met alle invloeden van de Geldsucht zet het werk aan tot denken. De Decker speelt het slim: hij is nergens (letterlijk) aansprakelijk voor, maar kan zo wel kritiek leveren. Nadat in het werk aan bod komt dat Geldsucht irrationeel handelt door de wettelijke machten onder haar invloed te plaatsen, komt het volgende zinnetje: 'doch word op die plaetsen 't gespreck alsoo gematigt, dat ieder lichtelijck rieken kan, dat'et aldaer niet en werd gemeent, en datse sich aldaer vertast en mistast, en haer besteck te buyten loopt.'[111] De Decker heeft Geldsucht als instantie dus laten overdrijven, maar ook haar uitspraken laten matigen (op andere plekken) zodat lezers zich enigszins aansprakelijk kunnen voelen. Ze moeten er immers wel van leren. Uit het voorwoord blijkt dus dat De Decker niemand in het bijzonder aanspreekt, maar het werk heeft geschreven om de lezer wat te kunnen leren. Daarbij sluit het werk zich aan bij de *utile dulce*, maar tegelijkertijd heeft het werk een satirische lading die de maatschappij waarin De Decker leefde bekritiseert. De Decker handelt slim door zich in te dekken, maar de lezer kan twijfelen aan het feit dat De Decker niemand wil aanspreken. Hij fashiont zijn identiteit op die manier dat naar voren komt dat hij tegen de geldzucht is en dat hij voldoet aan de gevraagde eisen van het dichterschap in de zeventiende eeuw.

[108] Frijhoff & Spies 1999, p. 18
[109] Porteman & Smits-Veldt 2008, p. 614-615
[110] De Decker 1667, voorwoord (derde pagina)
[111] De Decker 1667, voorwoord (derde pagina)

Passage over de schone kunsten

In de passage over de dichtkunst als schone kunst bespreekt Geldsucht haar invloed op de dichtkunst. De Geldsucht begint met het volgende:

> Wat dunkt u, hoorderen, van 't geen ick u hier mell' [haar invloed op de schone kunsten]?
> Verkoopt dit geestig volck sijn schaduwen niet wel?
> Helaes! ons' Dichterkens hoe seldsaem opgenomen
> In geeft, en varen verr soo wel niet met hunn' droomen: (…)[112]

De Geldsucht geeft hier aan dat, ondanks wat het volk denkt, ook de dichters niet onder haar invloed op de samenleving uit komen. De lezers hebben dan wel een hoge dunk van dichters, maar ook zij zijn onderdeel van de geldzucht in de maatschappij. Maar, dit is niet de schuld van de dichters zelf:

> Vermits men (seg ick) hun niet af en hoeft te leeren,
> Op hoe veel voeten 't Rijm sijn' treden doet en keeren;
> Dat voetpad ligt te glad voor alle man gebaent;
> De vrouwen wandelen 't, de kinderen verstaen 't.
> En 't geen den vaersen ziel en zenuw doet gewinnen,
> Is een' verborge drift van opgevatte sinnen,
> Is (snoeven sy) een' kracht, die niet geloert en word
> Maer krachtelijck den geeft van boven ingestort.
> Ja sy ontsien sich niet vermetelijck te rasen,
> (I) Dat hun een' Godheyd dient den boesem aen te blasen,
> Om iet te doen dat puyk en lesens waerdig zy.[113]

Dit citaat volgt in het werk op het vorige citaat. De dichters kunnen hun dromen niet waarmaken, tenzij ze leren hoe het rijm functioneert in de samenleving, hoe deze wereld in elkaar zit. Deze wereld is voor mannen makkelijk toegankelijk, vrouwen werken ook in deze wereld en zelfs kinderen weten hoe deze wereld in elkaar zit. Hetgeen wat gedichten ziel geeft, is de drift die dichters hebben om te dichten, en deze drift wordt van bovenaf ingegeven. De voetnoot die De Decker plaatst voor 'Dat hun een' Godheyd dient den boesem aen te blasen,' verwijst naar een uitspraak van Ovidius: 'Est Deus in nobis, agitante calescimus illo'.[114] Dit betekent 'Er is een God in ons, door hem stralen wij.' en legt nog eens de nadruk op de goddelijke inspiratie die de dichters in de Gouden Eeuw dachten te verkrijgen. Door deze goddelijke inspiratie is het, volgens het citaat, een gedicht dat lezenswaardig is.

De Geldsucht vervolgt met hoe de 'rijmwereld' in elkaar zit, en aan welke regels de dichters zich dus zouden moeten houden om hun dromen waar te kunnen maken:

> En vloeyt'er wat gewins uyt hunne Rymery,
> 'T valt hunnen buydel mis, en doet de borse swellen
> Den looser druckeren en hunner metgesellen:
> De Dichter saeyt en plant, de drucker maeyt en pluckt

[112] De Decker 1667, p. 47
[113] De Decker 1667, p. 48
[114] De Decker 1667, p. 48

Kortom van all hunn' sweet (als 't noch al wel geluckt)
Vermag dat licht volck geen ander nut te trecken,
Als slechs wat waens van eer een speelpop voor de gecken.
Dan dat ick menigmael al mê de Godheyd zy,
Die hen verruckt en treckt tot heylge rasery,
En hun den moed verheft, kan by hunn' rijmkens blijcken, (…)[115]

De dichter verdient niets aan zijn gedichten, alles valt in de buidel van de drukker. De dichter is daardoor afhankelijk van de drukker en dit bewijst dat ook dichters onderdeel zijn van de geldzucht in de samenleving: kan de drukker er niets aan verdienen, dan worden de gedichten niet uitgegeven. 'De Dichter saeyt en plant, de drucker maeyt en pluckt', kortom: Geldsucht motiveert de dichters om 'heilig te razen' en geeft hun moed om te dichten. Want, als het wordt uitgegeven krijgt men erkenning:

Daer sy den rijcken 't seem mê om de lippen strijcken
Om 't lieffelijck genot; en alsse bout en stout
Hunn' vonden sonder geeft, hunn' vaersen sonder som
Den grooten meesteren aenvaerden op te dragen,
Soo hopen sy wat meer als eer-wind op te jagen:
Hoewelse met die jacht thans niet soo wel en vaên
Als eertijds een Virgijl, als eer een Oppiaen,
Dien voor elck vaers sijns dichts een' kroon wierd toegesmeten
Waarom die vaersen noch de gulde vaersen heeten:
Ja 't beurt wel damen den buydel vry wat licht,
En voor opvullen leegt, wanneer hun schamper dicht
Al t'onvoorsichtig steekt in plaetse van te streelen.[116]

Die erkenning kan worden gegeven door rijke mensen, die als patroon in een patronageverhouding op kunnen gaan treden. De dichter krijgt hierdoor aanzien, en dit wordt nog eens gestimuleerd door het aanhalen van de 'gulde vaersen'. Maar, als de dichter een 'steek' richting zijn patroon gaf, werd de geldkraan dichtgedraaid. Alle satirische dichters zijn dus niet op geld uit. De Decker wordt uitgesloten van geldzuchtig zijn. Maar, als de dichter een 'steek' richting zijn patroon gaf met een gedicht, dan werd de geldstroom gestopt.[117]

De satirische dichters waren dus niet afhankelijk van geld, omdat zij geen geld kregen voor hun verdiensten. Ze zijn dus geen geldwolven en De Decker plaatst zichzelf in deze groep. De dichters worden over het algemeen neergezet als slachtoffers van gemene drukkers en rijkelui: door hen zijn dichters afhankelijk van een inkomen en doen zij mee aan de zo gehate geldzucht. Het personage Geldsucht ziet dit als een argument om haar goddelijkheid te bewijzen omdat de inspiratie van dichters goddelijk heet ('Dan dat ick menigmael al mê de Godheyd zy,/Die hen verruckt en treckt tot

[115] De Decker 1667, p. 48
[116] De Decker 1667, p. 48-49
[117] De laatste drie zinnen van het citaat zijn echter voor mij niet helemaal duidelijk. Dit leek mij de meest waarschijnlijke interpretatie omdat het om een lege buidel gaat.

heylge rasery, (…)). De Decker wil hiermee juist zeggen dat de heilige, goddelijke inspiratie niet met zoiets fouts zou moeten vermengen als geldzucht. De dichters zouden zich vrij moeten vechten: spelen drukkers en patronen geen rol bij het functioneren van rijm in de samenleving, dan zullen dichters ook niet geldzuchtig zijn.

Dat De Decker die goddelijke inspiratie blijft onderstrepen kan worden verhaald op de status die dichters hadden in de zeventiende eeuw. Want, zoals in het hoofdstuk over de poëticale ideeën in de omgeving van De Decker al wordt gezegd, hadden de dichters in de zeventiende eeuw een verheven status. De Decker benadrukt deze door te wijzen op het heilige aspect van gedichten: de inspiratie die ervoor verkregen is bij de muzen. De dichters worden dus uitgesloten van geldzuchtig zijn vanwege de status die de dichter in de zeventiende eeuw had. De drukkers en rijkelui zijn de schuldigen. De Deckers identiteit wordt hierdoor gefashiont: als een dichter zich schuldig maakt aan geldzucht, is dat buiten zijn schuld om.

Passage waarin De Decker wordt aangehaald

Deze passage begint als volgt:

> Maer wien en sou de gal van spijt schier niet onsteken?
> Op dat'et nergens ons aen kraeyers sou ontbreken,
> Daer is onlangs geleên een Decker opgestaen,
> Een Dichterken van Dort, 't welck oock wel derf bestaen
> In sijn Neerduytsen Rijm ons soo wat af te touwen,
> En hier en daer een streek of steeksken toe te douwen.[118]

De Geldsucht praat hier met al een spottende toon over De Decker: 'Het ontbreekt ons niet aan kraaien, dus die De Decker kan er ook nog wel bij.' De Decker komt hier al gelijk naar voren als een instantie die zich tegen Geldsucht uitlaat, alleen neemt Geldsucht hem niet zo serieus:

> Dat bloeyken, 't welck noyt recht de soetheyt smaken kon
> Van mijne soete munt, en nau een' Ducaton
> Van eenen Patacon sou weten t'onderscheyden,
> Liet sich van desen waen al mê by d'ooren leyden,
> Dat hy een' slinger eens met pen sou doen of hand,
> Die my van 't outer plat neerbonsen sou in t'land,
> Of die voor't minst altos zijn' waerden Landsgenooten
> Mijn jock wat verder sou van neck en schouders stooten.[119]

Volgens Geldsucht heeft De Decker nooit toegegeven aan de zoete smaak van haar geld. Daarnaast heeft hij Geldsucht laten weten dat hij een stokje zou steken voor haar praktijken, dat hij zijn landgenoten zou bevrijden van het juk van de Geldsucht. Dat De Decker het woord 'juk' gebruikt om de praktijken van Geldsucht te beschrijven, maakt die praktijken negatief. Zijn landgenoten gaan gebukt onder het juk van de Geldsucht, ze zijn onderworpen door deze instantie. Geldsucht noemt

[118] De Decker 1667, p. 119
[119] De Decker 1667, p. 119

hem daarentegen 'bloeyken', waarvan ik denk dat het een denigerende, neerbuigende koosnaam is voor De Decker.[120] De Decker wordt in dit citaat voorgesteld alsof hij zichzelf ziet als de redder in nood voor zijn landgenoten. Geldsucht is het echter niet eens met deze positie voor De Decker, de landgenoten ('Bataviers') willen volgens haar helemaal niet bevrijd worden:

> Wat mocht dat bloeyken doch sich voren laten staen?
> Hoe? hy mijn' Bataviers eens van mijn jock ontslaen?
> By Midas gouden baerd! dat overweegt sijn krachten
> Al stiet hy met sijn drien, ja met sijn driemael achten:
> Oock sluyt dat hunner veel (spijt wagens vol vermaens)
> Veel vaster om den hals, als oyt voorheen het Spaensch.
> Wat soude een goed getal van Batoos brave spruyten
> Niet doorstaen, niet bestaen om mijn' vergulde kluyten
> Een dapper Hollandsch borst (na luyd van 't spreeckwoord) vloog
> Om 't geld wel onder deur. maer hola! Niet te hoog,
> Niet al te lang en breed mijn' stucken uytgemeten.[121]

Volgens Geldsucht is het onbegonnen werk om de Bataven[122], De Deckers landgenoten, te bevrijden van de geldzucht. Mede omdat de landgenoten zelf niet vrij zijn van geldzucht: 'Wat soude een goed getal van Batoos brave spruyten niet doorstaen, niet bestaen om mijn' vergulde kluyten'.[123] De Bataven van Holland kunnen volgens Geldsucht helemaal niet zonder haar, en dat willen ze ook niet. Als De Decker een geldzuchtloos bestaan wil opdringen, dan zal dat voor zijn landgenoten, de Bataven, net zo zijn als het Spaanse bewind waar ze net onderuit waren gekomen: 'Oock sluyt dat hunner veel (spijt wagens vol vermaens) veel vaster om den hals, als oyt voorheen het Spaensch.'[124] Volgens de Geldsucht heeft het dus helemaal geen zin om haar tegen te werken, de Bataven zijn al vrijwillig geldzuchtig. Bovendien is De Decker zelf ook niet helemaal uit de handen gebleven van de geldzucht:

> Maer sou dat bloeyken self al vry en onbeseten
> Van mijne Godheyd zijn? misschien niet t'eenemael:
> Het giet by wijlen wat van d'een in d'ander tael,
> En sulcx doet'et oock niet voor een bloot bedancken,
> Maer staet van Blanekens bors wel rijcklijk op twee blancken.
> Derhaven 't snackt al me na 't soetemunt geniet,
> En speelt (ick prijs 't hem oock) men doet nu niet om niet.[125]

Op het eerste gezicht lijkt De Decker volgens Geldsucht niet aan haar onderworpen, maar schijn bedriegt. De Decker zal zeker geen paard in de bek kijken bij een cadeau ('niet voor een bloot bedancken') maar staat ondertussen wel op 'twee blancken'. 'Een blancke' kon in die tijd een munt

[120] De betekenis van dit woord is voor mij echter onduidelijk. In het WNT komt dit woord niet voor.
[121] De Decker 1667, p. 119
[122] 'Bataven' naar Bato – zie hiervoor Porteman & Smits-Veldt 2008, p. 224
[123] De Decker 1667, p. 119
[124] De Decker 1667, p. 119
[125] De Decker 1667, p. 119

ter waarde van zes duiten betekenen,[126] naast de hedendaagse betekenissen van 'blanke'. Het gaat hier om geldzucht, dus de betekenis van de munt zal de meest waarschijnlijke zijn. De Decker wordt hier afgeschilderd als een gierig man. Dit zou men kunnen relateren aan het voorwoord, waar De Decker schrijft dat niet alle verlangen naar geld geldzucht hoeft te betekenen.[127] Hij is immers niet gierig, maar voorzichtig met zijn centen.

In dit citaat heeft Geldsucht dus twee argumenten waarom zij De Decker niet serieus zal nemen en alsnog als een godin kan worden gezien. Het eerste argument is dat De Deckers wensen onrealistisch zijn, het tweede dat De Decker zelf ook geldzuchtig is. Wel blijft De Decker tegen de geldzucht, en dat is ook wat Geldsucht zegt in haar rede. Zijn mening blijft hetzelfde, zij probeert die alleen te ontkrachten. Geldsucht slaagt hier echter niet in omdat haar argumenten drogredenen zijn. De lezer wordt erop gewezen Geldsucht niet serieus te nemen. De Decker komt hier dus naar voren als een min of meer eerlijke instantie: kunnen we het feit dat Geldsucht zegt dat hij zich tegen haar afzet wel serieus nemen? Dat De Decker in een milieu leefde waar geldzucht aan de orde van de dag was, en dat hij zich daar tegen af wilde zetten is in ieder geval duidelijk. Dat komt ook in deze passage naar voren. De Decker fashiont zijn identiteit hier door de Geldsucht alle verlangen naar geld over een kam te laten scheren: hij heeft in het voorwoord gezegd dat dit niet de bedoeling is, en daarbij dat Geldsucht niet al te serieus hoeft te worden genomen. Dat de Geldsucht hem negatief afschildert heeft dus geen invloed op de identiteit die De Decker voor zichzelf heeft gevormd. Hij blijft de instantie die zich tegen de geldzucht uitspreekt.

[126] Calisch & Calisch 1864, p. 160
[127] De Decker 1667, voorwoord (derde pagina)

Conclusie

Zoals al beschreven bij de self-fashioningtheorie is de auteur in staat zijn eigen identiteit te vormen aan de hand van een literair werk, maar wordt de auteur ook gevormd door een cultureel systeem dat het gedrag van het individu reguleert. Dit culturele systeem functioneert op drie manieren binnen literatuur:

- als manifestatie van het concrete gedrag van de auteur;
- als expressie van de codes die gedrag weergeven;
- als reflectie op die codes.

Het literaire werk moet worden gezien als een product van de cultuur van de auteur, en om het onderzoek geloofwaardig te maken moet er zo veel mogelijk terug worden verwezen (door de onderzoeker) naar de cultuur van de auteur of de cultuur van de zeventiende eeuw.[128]

Mijn onderzoek concentreert zich op de zelfrepresentatie van De Decker in de *Lof der Geldsucht*. Ik heb, nogmaals, niet zijn hele culturele achtergrond bij mijn conclusie betrokken, maar ik zal wel bekijken of er enige relatie is met het culturele beeld van de tweede helft van de zeventiende eeuw zoals ik hem heb geschetst.

In deze conclusie zal ik eerst uitweiden over de al dan niet verschillende zelfrepresentaties van De Decker die bij mijn analyse naar voren kwamen, en deze zal ik met elkaar vergelijken en in relatie proberen te brengen met het bescheiden culturele kader zoals beschreven werd in de paragraaf 'Poëticale ideeën rondom schrijversschap en satire in de omgeving van Jeremias de Decker'. Vervolgens zal ik mijn hoofdvraag 'Hoe representeert Jeremias de Decker zichzelf in *De Lof der Geldsucht*?' beantwoorden. Hierbij betrek ik ook mijn analyse van Geldsucht als instantie.

Zelfrepresentatie in de *Lof der Geldsucht*

Bij het voorwoord laat De Decker weten dat hij een hekel heeft aan de geldzucht. Geldzucht moet je echter wel defniëren: de zucht naar geld is niet altijd negatief. Hij noemt zichzelf daarbij als voorbeeld. Hij legt geldzucht als maatschappelijk probleem bloot, en wil de lezer iets leren. Daarmee sluit hij aan bij het principe van *utile dulce* van de zeventiende eeuw.[129] Geldzucht kan worden geassocieerd met de burgerij, en dat maakt dat De Decker zich misschien wel tegen de burgerij uitspreekt. Het is in ieder geval duidelijk dat De Decker geen voorstander is van geldzucht. In de passage waarin de schone kunsten worden besproken worden dichters uitgesloten van geldzucht. Zij nemen deel aan de geldzucht in de maatschappij doordat drukkers en rijkelui zich met hen bemoeien. Geldsucht meet hierdoor zichzelf een goddelijke status aan. De lezer weet hierdoor dat ze niet serieus hoeft te worden genomen. De Decker is zelf ook een dichter en pleit zich hiermee vrij

[128] Greenblatt 1980, p. 3-4
[129] Voor meer over *utile dulce* en de opvoedende taak van poëzie*:* Porteman & Smits-Veldt p. 306

van enige geldzucht. de passage waarin de Geldsucht De Decker aanhaalt komt De Decker ook weer naar voren als een tegenwerkende instantie. Hij hekelt de geldzucht. Ondanks dat de Geldsucht tegenargumentatie biedt om De Deckers standpunt omver te werpen, zal de lezer De Decker zien als iemand die tegen de geldzucht pleit.

Wat geconcludeerd kan worden, is dat De Decker heel slim heeft gehandeld. Niemand kan hem beschuldigen van ook maar één uitspraak die wordt gedaan in het werk. Tegelijkertijd wordt de lezer aangezet tot nadenken, omdat Geldsucht stuk voor stuk de aspecten noemt waar zij invloed op heeft. De lezer zal haar uitspraken niet letterlijk nemen, maar zal wel met deze uitspraken geconfronteerd worden en dat moet hij op de een of andere manier verwerken. De Decker laat zich in het voorwoord, in de passage over de schone kunsten en in de passage waar hij wordt aangehaald door de Geldsucht overkomen als een instantie die zich tegen de geldzucht uitlaat. Geldsucht maakt hem belachelijk door te zeggen dat hij toch geen invloed kan uitoefenen op haar macht, maar de lezer weet dat de Geldsucht krankzinnig is en zal haar argumentatie niet al te serieus nemen. Wat wel blijft hangen, is dat De Decker tegen de geldzucht is. Hij laat zich door zijn personage op de goede manier neerzetten, maar zorgt ervoor dat haar argumentatie niet klopt en onderstreept daarmee haar onredelijkheid. In de passage over de schone kunsten wordt de dichter vrijgesproken van geldzuchtig zijn. Ook dit wordt weliswaar door Geldsucht gezegd, maar Geldsuchts krankzinnigheid is in deze passage ver te zoeken. Ze is op dit moment namelijk niet onredelijk. De lezer zal hier niet geconfronteerd worden met haar krankzinnigheid en gaan nadenken over de stof die hij voor zich heeft: kan de dichter worden uitgesloten? De lezer zal dit in zich opnemen. Op deze manier kan De Decker kritiek leveren op de maatschappij, zonder daarvoor aangesproken te worden. Want, als hij dan beschuldigd wordt, zijn de uitspraken gedaan door Geldsucht en dat heeft hij ook in zijn voorwoord gezegd.

De Decker maakt dus waar wat er in het voorwoord door hem aan de lezer wordt beloofd: geldzucht wordt in dit werk gehekeld, niemand zal worden aangevallen en het is voor de kritische lezer nuttig en vermakelijk om te lezen. Niet alleen in de zeventiende eeuw, maar ook nu. Ik kan vanuit De Deckers culturele achtergrond niet achterhalen waar hij zijn motieven vond om zich op deze manier in te dekken. De motieven voor kritiek leveren zijn duidelijk, en ook het motief om de dichter buiten de geldzucht te laten: de goddelijke inspiratie laat zien dat de dichter niet zondig zal zijn. De krankzinningheid van de Geldsucht wordt onderstreept door drogredenen en dat de lezer iets moet leren van het werk maar zich ook moet kunnen vermaken is ook vanuit de cultuur te verklaren. De Decker dekte zich, voor zover mijn onderzoek laat zien, vaker in bij zijn satirische werken. Om dit vanuit zijn culturele achtergrond te kunnen verklaren, zal er dieper in die achtergrond moeten worden gedoken en een uitgebreider onderzoek moeten worden gedaan. In dit onderzoek zou men dan kunnen schetsen hoe de identiteit van een auteur in een werk wordt

gevormd door de auteur, maar dat de auteur in het vormen van die identiteit weer beïnvloed wordt door zijn omgeving. De methode die Greenblatt hanteert is dus niet geschikt voor kleinschalig onderzoek zoals in een bachelorwerkstuk. Mijn onderzoek toont in ieder geval aan dat dit een interessant onderwerp is en geeft hopelijk een aanzet aan letterkundigen die deze interesse met mij delen.

Bibliografie

- Bork, van G. J. & Verkruijsse, P. J. (red.) *De Nederlandse en Vlaamse auteurs. Van middeleeuwen tot heden.* Weesp: De Haan 1985, p. 162. Geraadpleegd op 25 februari 2014 via dbnl: http://dbnl.org/tekst/bork001nede01_01/bork001nede01_01_0321.php
- Buitendijk, W. 'I De mens en de dichter Jeremias de Decker' en 'II Levens- en wereldbeschouwing van de dichter'. In: *Goede vrydag ofte Het lijden onses heeren Jesu Christi*. Culemborg: Tjeenk Willink/Noorduijn 1978, p. 5-49. Geraadpleegd op 27 januari via dbnl: http://dbnl.org/tekst/deck001goed01_01/
- Calisch, I.M. & Calisch, N.S. *Nieuw woordenboek der Nederlandsche taal.* Tiel: H.C.A. Campagne 1864, p. 160
- Decker, J. de. *Lof der Geldsucht ofte vervolg Der Rijm-oeffeningen*. Amsterdam: weduwe Marten Jansz. Brandt 1667
- Decker, J. de. *Oorspronkelijke dichtstukken. Deel 1.* Amsterdam: G. Portielje 1827
- Es, van G. A. & Rombauts, E. *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden. Deel 5.* Den Bosch: Teulings, Antwerpen/Brussel: Standaard-boekhandel 1952. Geraadpleegd op 26 februari 2014 via dbnl: http://dbnl.org/tekst/baur001gesc05_01/baur001gesc05_01_0013.php
- Frijhoff, W. & Spies, M. *165*0. *Bevochten eendracht.* Den Haag: Sdu Uitgevers 1999 p. 18-21, 237-238, 537-559.
- Geerars, C.M. 'Theorie van de satire'. In: *Documentatieblad Werkgroep Achttiende Eeuw* 15-16 (1972), p. 1-41
- Geerdink, N. ''Self-fashioning' of zelfrepresentatie? Een analyse van de gelegenheidspoëzie van Jan Vos'. Gepubliceerd in oktober 2007 op http://www.Neerlandistiek.nl/07.06a/
- Geerdink, N. *Dichters & verdiensten. De sociale verankering van het dichterschap van Jan Vos (1610-1667).* Hilversum: Nina Geerdink & Uitgeverij Verloren 2012.
- Greenblatt, S. *Renaissance Self-fashioning. From More tot Shakespeare.* Chicago & London: The University of Chicago Press 1980.
- Karssemeijer, J. *De dichter Jeremias de Decker. Proefschrift.* Amsterdam: Holland 1934.
- Kloet, L. 'Het zusje van de Zotheid', in: *Vooys* 30 (2012) 2, p. 49-51.
- Pieters, J. & Rogiest, J. 'Self-fashioning in de vroegmoderne literatuur- en cultuurgeschiedenis: genese en ontwikkeling van een concept'. In: *Frame*, vol 22 (2009), p. 43-60.
- Porteman, K. & Smits-Veldt, M. B. *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1560-1700.* Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker 2008.

- Salverda de Grave, J.J. 'Jeremias de Decker als cultuurbeeld uit zijn puntdichten'. In: *De Nieuwe Taalgids*, jaargang 10 (1916), p. 65-89. Geraadpleegd op 25 februari 2014 via dbnl: http://dbnl.org/tekst/_taa008191601_01/_taa008191601_01_0008.php
- Schenkeveld-van der Dussen, M. A. 'Personage of persoonlijkheid. Het ik in de Nederlandse lyriek van de zeventiende eeuw'. In: Gelderblom, A.J., Van Gemert, E.M.P., Meijer Drees, M.E. & Stronks, E. *In de boeken, met de geest.* Amsterdam: Amsterdam University Press 2002, p. 174-191
- Trapman, H. 'Geld regeert alles. De *Lof der Geldsucht* van Jeremias de Decker'. In: *Wijze dwaasheid. Vijfhonderd jaar* Lof der Zotheid *in Nederland.* Amsterdam: Balans 2011.
- Veenman, R. *De klassieke traditie in de lage landen.* Nijmegen: Uitgeverij Vantilt 2009
- Warners, J. D. P. *Het vierregelige gedicht in de Nederlandse letterkunde sinds de Renaissance.* Amsterdam: Meulenhoff 1947. Geraadpleegd op 26 februari 2014 via dbnl: http://dbnl.org/tekst/warn003vier01_01/warn003vier01_01_0004.php